

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 342.9

Н. П. Капітаненко*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту організацій та управління проектами
Інженерного інституту Запорізького національного університету***ІСТОРИКО-ПРАВОВА ПРИРОДА РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ РЕАЛІЗАЦІЇ
ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ**

Актуальність теми дослідження. Досвід країн з розвинутою економікою підтверджує, що головним джерелом економічного зростання і конкурентоспроможності, способом вирішення економічних проблем стають не природні ресурси, а ідеї, винаходи і засновані на них інновації, тобто інтелектуальний потенціал суспільства. Нові технології перетворилися на визначальний фактор економічного розвитку. Знання набули важливого значення для формування нової споживчої вартості товару. Однак досягнення в технічній сфері, науці, літературі та мистецтві можливі тільки за наявності відповідних умов, які містять, поряд з іншими складовими, належне правове регулювання, захист прав, комерціалізацію об'єктів інтелектуальної власності тощо.

Забезпечення конкурентоспроможної економіки та досягнення успіху Україною на інноваційному шляху потребує ґрунтовного осмислення сучасного стану такого впливового чинника ефективного високотехнологічного розвитку суспільства як інтелектуальна власність. Аналіз чинного законодавства вказує на наявність значних проблем термінологічного визначення основних понять сфери права інтелектуальної власності, вирішення яких надасть можливість здійснити реформування вітчизняного законодавства у сфері інтелектуальної власності з урахуванням положень Угоди про асоціацію між Україною і Європейським Союзом. Встановлення історико-правової природи регулювання у сфері реалізації права інтелектуальної власності дозволить глибше дослідити це явище, виділити певні передумови виникнення та етапи розвитку, визначити закономірності формування та тенденції розвитку. Використання позитивних напрацювань минулого дозволить уникнути помилок сьогодні. Вищеназване вказує на важливість вказаного питання для українського суспільства та необхідність подальшого його дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-теоретичне підґрунтя дослідження історико-правової характеристики регулювання у га-

лузі реалізації права інтелектуальної власності склали наукові праці українських фахівців у галузі загальної теорії та історії держави і права, адміністративного права. Різні аспекти генезису регулювання у сфері інтелектуальної власності відображено в працях таких правників, як: В.Б. Авер'янов, О.Ф. Андрійко, Г. О. Андрощук, Ю.П. Битяк, Ю.Л. Бошицький, В.В. Галуцько, В.М. Гаращук, І.П.Голосніченко, І.І. Дахно, В.С. Дмитришин, Є.В. Додін, В.С. Дроб'язко, В.О. Жаров, Р.А. Калюжний, Л.В. Коваль, І.Б. Коліушко, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпаков, А.Т. Комзюк, Є.Б. Кубко, А.Г. Майданевич, О.І. Миколенко, Н. М. Мироненко, Н.Р. Нижник, О.П. Орлюк, М.В. Паладій, О.М. Пастухов, І.В. Спасибо-Фатєєва, О.П. Світличний, Д.В. Смерницький, П.М. Рабінович, Н.В. Троцюк, О.І. Харитонова, Ю.С. Шемшученко, Р.Б. Шишка, О.О. Штефан та інші.

Метою дослідження є встановлення історико-правової природи регулювання у сфері реалізації права інтелектуальної власності. Для досягнення мети були поставлені такі завдання: а) проаналізувати наукові підходи до визначення термінів «інтелектуальна діяльність» і «творча діяльність»; б) встановити співвідношення понять «інтелектуальна власність» та «право інтелектуальної власності»; в) з'ясувати правову природу регулювання у сфері реалізації права інтелектуальної власності.

Виклад основного матеріалу. Історико-правова характеристика регулювання у сфері реалізації права інтелектуальної власності потребує, перш за все, чіткого з'ясування та розуміння термінів «інтелектуальна діяльність» і «творча діяльність», «інтелектуальна власність» і «право інтелектуальної власності». У цьому контексті цілком логічним є звернення до відповідних, вироблених юридичною наукою положень загальної теорії права, що постають базою подальшого дослідження.

Конституція України передбачає, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелек-

туальної, творчої діяльності (ч. 1 ст. 41) [1]. Так, Підпригора О.А. визнає, що ХХІ століття буде присвячене розвитку інтелектуальної діяльності, бо саме розвиток культури, науки і техніки визначає стратегію і тактику соціально-економічного розвитку будь-якої країни. Виробництво, яке вважали визначальним фактором визначення напрямів суспільної діяльності, стає лише засобом і способом реалізації досягнень інтелектуальної діяльності на користь людства. Високий рівень інтелектуальної діяльності країни визначає її високий рівень добробуту [2, с.23]. Наразі, сучасний стан розвитку будь-якої країни підтверджує об'єктивність вказаної закономірності.

В той же час Основний закон України розрізняє інтелектуальну і творчу діяльність. Творча діяльність, зазначають автори академічного курсу з права інтелектуальної власності, – це діяльність, внаслідок якої народжується щось якісно нове, що вирізняється неповторністю, оригінальністю і суспільно-історичною унікальністю. Творчість є процесом усвідомленим, цілеспрямованим і, як правило, творець передбачає результат своєї праці. Створений об'єкт не може бути повторенням існуючого, він обов'язково має характеризуватися новизною. Творча діяльність може реалізовуватися в будь-якій сфері суспільного буття, що декларує принцип свободи творчості (ст. 54 Конституції України), однак така діяльність має відповідати принципам моралі, гуманності та не суперечити публічному порядку [3, с. 20]. Водночас, не кожен результат творчої діяльності може бути об'єктом інтелектуальної діяльності. Кількість результатів творчої діяльності значно перевищує кількість результатів інтелектуальної. Лише за відповідності вимогам, передбачених чинним законодавством, результати інтелектуальної діяльності набувають статусу об'єктів інтелектуальної діяльності і, відповідно, об'єктів правової охорони [4, с. 3]. Відтак, інтелектуальна діяльність є складовою творчої діяльності, а об'єднує їх те, що вони є розумовою діяльністю.

Щодо терміна «інтелектуальна власність», який широко застосовується в міжнародних правових угодах та законодавстві багатьох країн, то українське законодавство не містить його визначення. Вперше термін «інтелектуальна власність» (англ. *intellectual property*) було використано в Конвенції про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності, прийнятій у Стокгольмі 14 липня 1967 р., відповідно до якої інтелектуальна власність включає права, що відносяться до: літературних, художніх і наукових творів, виконавської діяльності артистів, звукозапису, радіо- і телевізійних передач, винаходів у всіх областях людської діяльності, наукових відкриттів, промислових зразків, товарних знаків, знаків обслуговування, фірмових наймену-

вань та комерційних позначень, захисту від недобросовісної конкуренції, а також всі інші права, що стосуються інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, літературній і художній сферах (ст. 2) [5]. З цього приводу О. П. Світличний зазначає, що порівняно із Бернською конвенцією від 9 вересня 1886 р., яка оперувала словосполученням «результати інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, літературній та художній сферах», це було прогресом [6, с. 7]. З того часу термін «інтелектуальна власність» став загальноживаним у міжнародних конвенціях і в національному законодавстві багатьох країн.

Науковці продовжують творчі пошуки у виробленні найбільш вдалої дефініції інтелектуальної власності як правової категорії. Так, О.П. Орлюк, Г.О. Андрощук, О.Б. Бутнік-Сіверський вважають, що поняття «інтелектуальна власність» виникло в процесі тривалої практики юридичного закріплення за певними особами їхніх прав на результати інтелектуальної діяльності у промисловій, науковій, художній, виробничій та інших сферах, і тому інтелектуальна власність (результати інтелектуальної діяльності) є результатом інтелектуальної, творчої діяльності, що відповідає вимогам чинного законодавства [3, с. 22]. О.І. Харитонова визнає, що інтелектуальна власність – це власність (тобто ставлення як до своїх власних) на такі результати інтелектуальної діяльності, яким відповідно до закону надається правова охорона [7, с. 148]. Є.І. Ходаківський, В.П. Якобчук, І.Л. Литвинчук зазначають, що інтелектуальна власність являє собою закріплені законом права на результати інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, літературній і художній сферах [8, с. 58]. Т.М. Вахонєва вважає, що термін «інтелектуальна власність» відображає особливості результатів інтелектуальної, творчої діяльності як об'єктів цивільного права та вказує на особливості їх створення, користування та розпорядження [9, с. 28]. Під інтелектуальною власністю, вказують Доріс Лонг, Патриція Рей, Жаров В.О., Шевелева Т.М., Василенко І.Е., Дроб'язко В.С., слід розуміти не продукт інтелектуальної діяльності людини як такої, а право власності на певну категорію результатів інтелектуальної діяльності, що, з одного боку, заслуговують правової охорони, а з іншого боку мають інтелектуальний, творчий характер [10, с. 18]. В науковій літературі висловлено також думку, що інтелектуальна власність – це термін, який складався історично, є умовним, має лише термінологічну схожість з правом власності у його традиційному сприйманні і має розумітися як сукупність виключних прав особистого і майнового характеру на результати інтелектуальної діяльності [11, с. 402; 12, с. 19; 13, с. 53]. Отже, різноманіття поглядів правників щодо сутності інтелектуальної власності обумовлене знаходжен-

ням дослідження на стадії теоретико-методологічного становлення.

Суперечливість положень визначається існуванням декількох концепцій розуміння суті понять «інтелектуальна власність» та «право інтелектуальної власності». Формування поняття «право інтелектуальної власності» було закономірним в умовах збільшення кількості результатів інтелектуальної, творчої діяльності на ринку в період активного розвитку капіталістичних відносин і, відповідно, необхідності врегулювання нових відносин в суспільстві. І хоча приклади регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності мали місце ще в Стародавньому Римі [2, с. 25], все ж походження терміна «право інтелектуальної власності» пов'язується із формуванням законодавства Франції в кінці XVIII ст. [3, с. 55]. В цей період формувалася теорія природного права, яка знайшла своє відображення у працях філософів-просвітителів Франсуа-Марі Вольтера, Жан-Жака Руссо, Поля Анрі Гольбаха, Дені Дідро, Жана Клода Адріана Гельвеція. На принципах вказаної теорії базується пропріетарна (від англ. proprietor) концепція права інтелектуальної власності, яка відноситься до приватноправових, визнає природне розуміння права власності, право творця на володіння, користування та розпорядження результатами інтелектуальної діяльності. Хоча прихильники такого підходу визнають ряд особливостей інтелектуальної власності щодо загального поняття власності, зокрема, обмеженість строків дії, нематеріальність об'єкту, способи набуття, оформлення та захисту [14, с. 12]. Пропріетарна теорія права інтелектуальної власності, визнає Р.Б. Шишка, послідовно реалізується в усіх міжнародно-правових актах і впливає на моделювання національних законодавств [15, с. 134]. Друга концепція, яка отримала назву теорії виключних прав, полягає в тому, що створювачі щодо результатів інтелектуальної, творчої діяльності мають виключні права, які не є правами власника. Представники цього напряму визнають неможливість уподібнення правового режиму матеріальних речей і нематеріальних об'єктів, до яких відносяться результати інтелектуальної, творчої діяльності. Отже, застосування положень однієї з означених концепцій і визначає сутність права інтелектуальної власності в законодавстві країни, хоча дискусія стосовно того, що є право інтелектуальної власності – право власності чи виключне право, продовжується.

Чинний ЦК України визнає, що право інтелектуальної власності – це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений ЦК та іншим законом [16], тобто кодифікований закон не визнає право інтелектуальної власності як виключне право. Крім того, законодавчо

встановлене співвідношення права інтелектуальної власності та права власності у ст. 419 ЦК України, надає можливість правникам стверджувати, що право інтелектуальної власності розглядається як особливий різновид права власності на основі генетичного зв'язку між ними, який просліджується відповідно до концепції ЦК України у вітчизняному цивільному законодавстві [17, с. 53]. В той же час суперечливість чинних норм права щодо права інтелектуальної власності не подолана: одні Закони передбачають право власності на об'єкти промислової власності, інші – виключне право на об'єкти інтелектуальної власності. Вирішити питання можливо шляхом узгодження норм права на основі концепції визнання за автором права власності на твір. Затвердження єдиного концептуального підходу до регулювання у сфері реалізації права інтелектуальної власності сприятиме удосконаленню законодавства, посиленню захисту прав учасників правовідносин у сфері інтелектуальної власності.

Повертаючись до історичного компоненту дослідження регулювання у царині реалізації права інтелектуальної власності, слід визнати, що цей інститут знаходиться на етапі становлення. Термін «інтелектуальна власність» не вживався в радянському законодавстві. Вперше він був використаний в Законі СРСР «Про власність в СРСР» від 6 березня 1990 р., яким передбачалося, що «відносини щодо створення і використання винаходів, відкриттів, творів науки, літератури, мистецтва та інших об'єктів інтелектуальної власності регулюються спеціальним законодавством Союзу РСР, союзних і автономних республік» (ч. 4 ст. 2) [18]. Українське законодавство про інтелектуальну власність бере свої витоки із Закону України «Про власність» від 7 лютого 1991 р., який містив розділ VII Право інтелектуальної власності та визначав об'єкти і суб'єкти права інтелектуальної власності, а також законодавство про інтелектуальну власність (ст. ст. 40-42) [19].

Аналіз наукових джерел і нормативно-правових актів кінця XX – початку XXI століть свідчить, що інституалізація регулювання у сфері реалізації права інтелектуальної власності в Україні пов'язана з формуванням інституту права інтелектуальної власності. Формування незалежної правової держави, становлення ринкових відносин передбачали реформування правової бази у багатьох сферах суспільних відносин, зокрема у сфері охорони і реалізації права інтелектуальної власності. Фактично в Україні з 1991 р. відбувалося створення законодавства для регулювання відносин у зазначеній сфері, оскільки за радянських часів відносини у галузі інтелектуальної власності забезпечувалися, в основному, підзаконними нормативно-правовими актами, держава широко втручалася у взаємовідносини творців та корис-

тувачів результатів інтелектуальної діяльності, а механізм захисту прав авторів, винахідників був неефективний.

Поступово законодавцем були прийняті спеціальні закони, які врегульовували відносини у сфері патентного права, авторського права та суміжних прав з подальшим внесенням відповідних змін до чинних законодавчих актів. Приєднання України до міжнародних договорів, конвенцій Всесвітньої організації інтелектуальної власності сприяли узгодженню національних законів і процедур у цій сфері. Збільшення кількості об'єктів права інтелектуальної власності, їх використання у виробництві, сфері надання послуг і виконання робіт стимулювали прийняття нормативних актів, які передбачили відповідальність за вчинення правопорушення у сфері інтелектуальної власності в порядку, встановленому адміністративним, цивільним і кримінальним законодавством.

Становлення регулювання у сфері реалізації права інтелектуальної власності передбачає також вдосконалення державного управління шляхом створення системи органів влади, які б здійснювали організацію, мотивацію, контроль, координацію, облік і аналіз діяльності, захист інтересів суб'єктів правовідносин у вказаній сфері. Посилення громадського контролю у сфері інтелектуальної власності, створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності створюють умови для реалізації конституційних прав громадян на свободу творчості та захисту інтелектуальної власності.

Висновки. Здійснений пошук засвідчує, що на сьогодні оптимізація правового регулювання інтелектуальної власності – це не тільки далекосяжний намір чи бажання, а нагальна життєва необхідність, обумовлена євроінтеграційним вибором України. Створення дієвої системи регулювання у сфері реалізації права інтелектуальної власності впливає на запровадження сприятливого інноваційного клімату, підвищення інвестиційного іміджу України, посилення інтелектуальної діяльності людей. Методи та способи правового регулювання мають забезпечувати баланс публічних та правових інтересів у сфері інтелектуальної власності, який має бути покладено як в основу концептуальних програмних документів держави, так і нормативно-правових актів для збалансованості прав і захисту інтересів учасників правовідносин у сфері права інтелектуальної власності.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Підпригора О.А. Окремі проблеми правової охорони інтелектуальної власності в Україні. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2002. № 2. С. 23-28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2002_2_8.

3. Право інтелектуальної власності: Акад. курс: Підруч. для студ. вищих навч. закладів / О.П. Орлюк, Г.О. Андрощук, О.Б. Бутнік-Сіверський та ін.; За ред. О.П. Орлюк, О.Д. Святоцького. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. 696 с.

4. Коссак В.М., Якубівський І.С. Право інтелектуальної власності: підручник. К.: Істина, 2007. 208 с.

5. Конвенція про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності, підписана у Стокгольмі 14 липня 1967 р. зі змінами від 2 жовтня 1970 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_169#Text.

6. Право інтелектуальної власності: Підручник. Вид. 2, змін. і доп. / О.П. Світличний. К.: НУБіП України, 2016. 355 с.

7. Харитонова О. І. Правова природа права інтелектуальної власності. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії* / голов. ред. С.В. Ківалов; МОН України, ОНЮА. Одеса : Юрид. л-ра, 2008. Т. VII. С. 144-151.

8. Ходаківський Є.І. Інтелектуальна власність: економіко-правові аспекти. Підручник: 3-тє вид., перероб. та доп. / Є.І. Ходаківський, В.П. Яковчук, І. Л. Литвинчук. К.: «Центр учбової літератури», 2017. 504 с.

9. Вахонєва Т. Поняття права інтелектуальної власності та його складові. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2015. № 6. С. 24-32.

10. Доріс Лонг, Патриція Рей, Жаров В.О., Шелева Т.М., Василенко І.Е., Дроб'язко В.С. Захист прав інтелектуальної власності: норми міжнародного і національного законодавства та їх правозастосування. Практичний посібник. К.: «К.І.С.», 2007. 448 с.

11. Цивільне право України: Підручник: У 2-х т. / Борисова В.І. (кер. авт. кол.), Баранова Л.М., Жилінкова І. В. та ін.; За заг. ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В.Л. Яроцького. К.: Юрінком Інтер, 2004. Т. 1. 480 с.

12. Сергеев А.П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации: учебник. Издание второе, переработанное и дополненное. М.: ПРОСПЕКТ, 1999. 752 с.

13. Остапчук В.Г. Природа права інтелектуальної власності. *Часопис Київського університету права*. 2003. № 4. С. 50-54.

14. Підпригора О.А., Підпригора О.О. Право інтелектуальної власності в Україні: Навч. посіб. для студентів юрид. вузів і фак. ун-тів. К., Юрінком Інтер, 1998. 334 с.

15. Шишка Р.Б. Охорона права інтелектуальної власності: авторсько-правовий аспект. Х.: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. 368 с.

16. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.

17. Харитонова О. І. До визначення поняття права інтелектуальної власності. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 51. С. 51-59.

18. Про власність в СРСР: Закон Союзу Радянських Соціалістичних республік № 1305-1 від 06.03.1990 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1305400-90#Text>.

19. Про власність: Закон України від 07.02.1991 р. № 697-ХІІ. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 20. Ст. 249. Закон втратив чинність на підставі Закону України «Про внесення змін та визнання таких, що втрачили чинність, деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Цивільного кодексу України» № 997-V від 27.04.2007 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 33. Ст. 440.

Анотація

Капітаненко Н. П. Історико-правова природа регулювання у сфері реалізації права інтелектуальної власності. – Стаття.

У статті проаналізовано наукові підходи до визначення термінів «інтелектуальна діяльність» і «творча діяльність». Визначено, що кількість результатів творчої діяльності значно перевищує кількість результатів інтелектуальної. Лише за відповідності вимогам, передбачених чинним законодавством, результати інтелектуальної діяльності набувають статусу об'єктів інтелектуальної діяльності. Відтак, інтелектуальна діяльність є складовою творчої діяльності, а об'єднує їх те, що вони є розумовою діяльністю.

З'ясовано, що різноманіття поглядів правників щодо сутності інтелектуальної власності обумовлене знаходженням дослідження на стадії теоретико-методологічного становлення. Зазначено, що суперечливість положень визначається існуванням декількох концепцій розуміння суті понять «інтелектуальна власність» та «право інтелектуальної власності». Чинне законодавство України визнає, що право інтелектуальної власності – це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений цивільним кодексом та іншим законом. Виявлено, що застосування положень пропріетарної концепції чи теорії виключних прав і визначає сутність права інтелектуальної власності в законодавстві країни, хоча дискусія стосовно того, що є право інтелектуальної власності – право власності чи виключне право, продовжується. Затвердження єдиного концептуального підходу до регулювання у сфері реалізації права інтелектуальної власності сприятиме удосконаленню законодавства, посиленню захисту прав учасників відносин у сфері інтелектуальної власності. Встановлено, що оптимізація правового регулювання інтелектуальної власності є нагальною життєвою необхідністю, пов'язаною з євроінтеграційним вибором України. Методи та способи правового регулювання у сфері інтелектуальної власності мають забезпечувати баланс публічних та правових інтересів.

Ключові слова: регулювання, історико-правова природа, інтелектуальна власність, інтелектуальна діяльність, право інтелектуальної власності, творча діяльність, реалізація права.

Summary

Kapitanenko N. P. Historical and legal nature of regulation in the field of intellectual property right implementation. – Article.

The article analyzes scientific approaches to the definition of the “intellectual activity” and “creative activity” terms. It is determined that the number of results of creative activity significantly exceeds the number of results of intellectual one. Only in accordance with the requirements of current legislation, the results of intellectual activity acquire the status of intellectual activity objects. Thus, intellectual activity is a component of creative activity, and what unites them is that they are mental activity.

It is found that the diversity of lawyers' views on the essence of intellectual property is due to the fact that the study is at the stage of theoretical and methodological establishment. It is noted that the contradiction of the provisions is determined by the existence of several concepts of understanding the essence of the “intellectual property” and “intellectual property right” terms. The current legislation of Ukraine recognizes that the intellectual property right is the right of a person to the result of intellectual, creative activity or to other object of intellectual property right, defined by the Civil Code and other law. It is found that the application of the provisions of the proprietary concept or theory of exclusive rights determines the essence of intellectual property right in the country's legislation, although the discussion of what the intellectual property right is – property right or exclusive right, is still ongoing. Approval of a unified conceptual approach to regulation in the field of intellectual property right will help improve legislation, strengthen the protection of the rights of participants of intellectual property relations. It is established that the optimization of the legal regulation of intellectual property is an urgent vital need related to the European integration choice of Ukraine. Methods and ways of legal regulation in the field of intellectual property should ensure a balance of public and legal interests.

Key words: regulation, historical and legal nature, intellectual property, intellectual activity, intellectual property right, creative activity, implementation of law.